

Konu 10

KÜRESELLEŞME ve KENTSEL ALANDA DEĞİŞİM

Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR
Ankara Üniversitesi
Coğrafya Bölümü
ozgur@ankara.edu.tr

Zengin

Yoksul

KÜRESELLEŞME ve KENTSEL ALANLAR

Dünyada Yaşanan Mekânsal Değişiklikler

Küresel Kent/Dünya Kenti

Küreselleşmenin Kenti

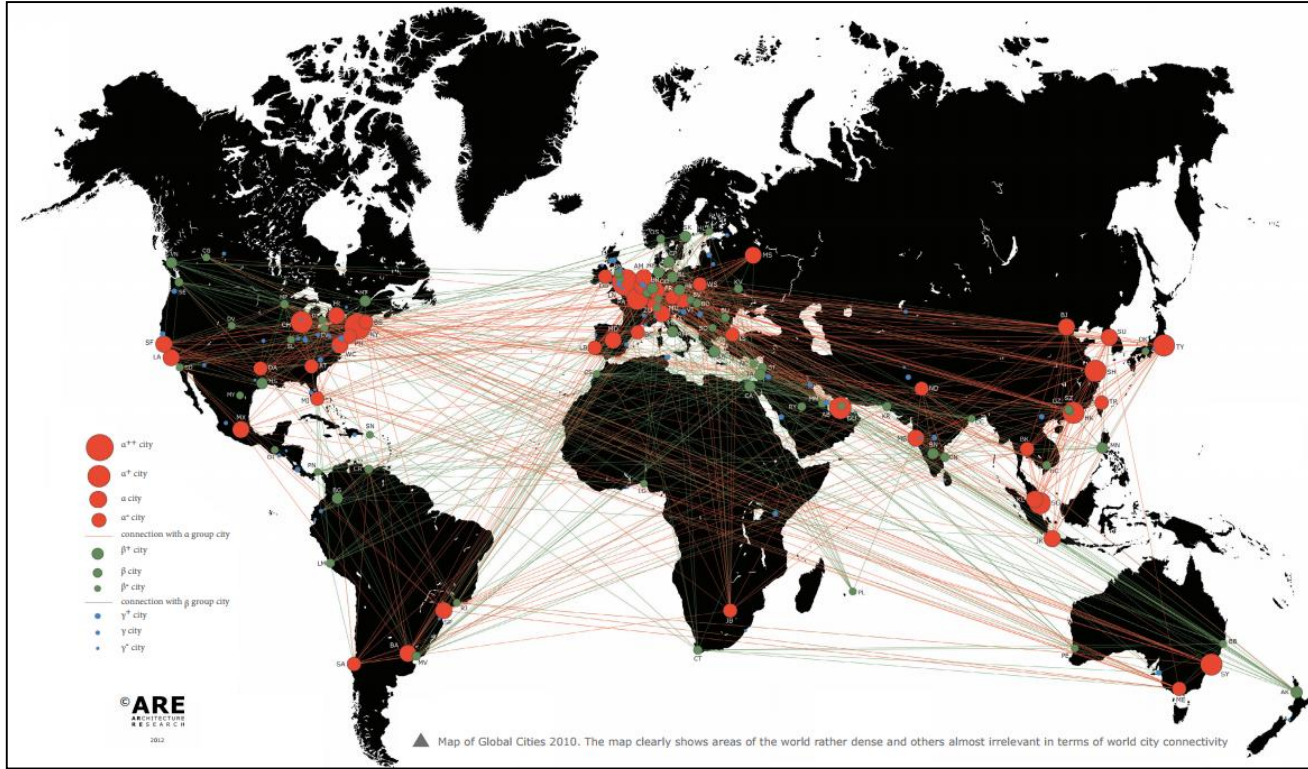
- Dünyada yaşanan mekânsal değişiklikler ve düzen, şu konularda yoğunlaşmaktadır (Özkan, 2005):

- 1) Yeni uluslararası iş bölümü
- 2) Maritimizasyon
- 3) Küresel kent hiyerarşisinin oluşması
- 4) Yeni ekonomi
- 5) Sıfır toplam teorisi
- 6) Kentsel mekânının metalaşması
- 7) Kutuplaşma
- 8) Kentler arasında ve kent mekânında eşitsizlik

- 1) Yeni uluslararası iş bölümü:** Üst düzey hizmetlerin gelişmiş (*merkez*) ülkelerde toplanması, sanayi ve diğer hizmetlerin gelişmekte olan (*çevre*) ülkelere yayılması.
- 2) Maritimizasyon:** Bir alt süreç olarak insanların, alt yapının ve faaliyetlerin kıyı bölgelerinde toplanması.
- 3) Küresel kent hiyerarşisinin oluşması:**
 - Küresel kentler:** Karar alma, denetleme ve ileri üretici hizmet fonksiyonlarının gelişmesi (Merkez ve kısmen Yarı Çevre ülkelerde)
 - Uluslararası kentler:** Belli uzmanlık alanlarında uluslar arası hizmet verme
 - Azman sanayi kentleri:** Üretim birimlerinin sektörel uzmanlaşmaya öncelik vererek veya esnek üretim yapısıyla toplanması (Yarı Çevre ve Çevre ülkelerde).
 - Diğer kentler:** Küresel sistemden dışlanma (genellikle Çevre ülkelerde).

- Sermaye birikiminin aşırı yoğunlaşıp merkezileştiği, üretim sürecinin ise parçalanarak dünyaya yayıldığı bir dönemde; finansın, üretimin ve imajların küresel ölçekte üretilip tüketildiği değişim süreci, bu süreçlerin kontrol edildiği mekânları ortaya çıkarmıştır. Hacim ve hız olarak artan meta (mal, eşya), para ve imge akışlarının denetlendiği bu mekânlar, **küresel kent**lerdir (Sassen, 1994).
- **Küresel kent** veya **dünya kenti**, **büyük bir finansal merkez; ulus ötesi şirketlerin yönetim ve denetim karargâhı; uluslararası kuruluşların ve yüksek düzeyli iş hizmetlerin toplanma alanı, taşımacılık ve iletişimin başlıca düğüm noktalarından biridir.**
- Farklı akışların alt birimlere iletilmesini kolaylaştıran mekânlar ise; **uluslararası kent**lerdir. Dünya kentleri denetimin merkezi oldukları için sınırlı sayıda iken, uluslararası kentlerin sayısı, kapitalist ilişkilerin dünya çapında gelişmesine bağlı olarak hızla artmaktadır.

Küresel Kent Ağı
Temel maddi bağlantılar
İmalat bağlantıları
Ticaret bağlantıları
Üretici hizmet bağlantıları

- Küresel kente ilişkin belirleyici unsur, **küresel ekonomik operasyonların yönetimini, denetimini ve ileri üretici hizmet işlevlerini yerine getirmeyi sağlayan, sınırları aşan küresel kentler ağı** olmasıdır (Tekeli vd., 2006).
- Gerçekte **tek bir küresel kentten değil, bir küresel kentler ağı**ndan söz edilebilir. Her küresel kent, ancak bir ağın parçası olarak var olmaktadır (Sassen, 2003).

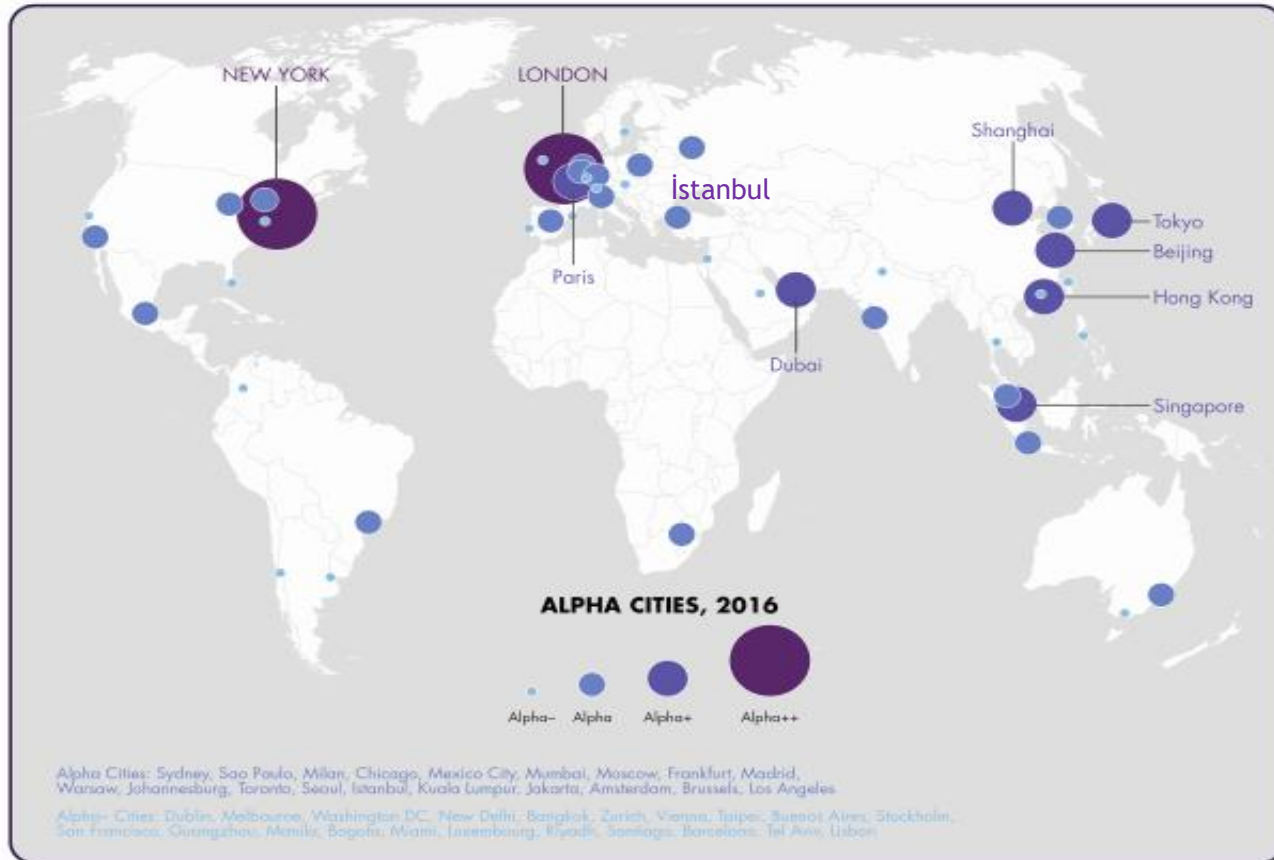
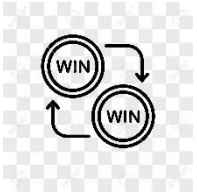

Figure 1: Alpha Cities by Category

Source: Beaverstock et al., 2017

4) **Yeni ekonomi:** Yazılım ve donanım, iletişim, sanal dünya ile biyoteknolojiyi de içeren yeni ekonomi, dünya kentlerindeki yeniden canlandırma projelerinde yerini almıştır. Bu ekonomi, yerelden-bölgeselden ziyade, uluslararası ekonomilerle ilişki halindedir.

5) **Sıfır toplam teorisi:** Küresel ekonomide bir kentin kazanması, diğerlerinin kaybetmesi anlamına gelir.

- Günümüzde sermayenin rekabet edebilirlik ve kârlılık yaklaşımı içinde bir kentteki fabrikaların bir gecede kapandığına, başka bir kent ya da kentlerde bu fabrikaların kurulduğuna tanık olunmaktadır. Kaybeden kentte (kapanan fabrikalar sayesinde ortaya çıkan işsizlik) zincirleme reaksiyon ortaya çıkarmakta, kentin diğer fonksiyonları ve fonksiyon alanları da (ofisler, dükkânlar, konutlar, depolar vb.) bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

6) Kentsel mekânının metalaşması: Kentler, sermayenin oyun alanı haline geldiği için temel ekonomik yatırımlar ve lokasyon seçimleri, kentsel mekânın yapıyı çevresini şekillendirmektedir.

- Bu bağlamda sermaye, kârlı olduğu için kentsel gelişmeye yönelmektedir. Sonuçta, üretimden çok tüketime yönelik bir kent mekânı, başta emlak ve perakende ticaret sektörleri olmak üzere, eğlence ve rekreasyon etkinliklerine öncelik vermeye başlamaktadır.
- Kontrol ve hiyerarşi sayesinde esnek birikim modelinin etkisine giren mekânlar, artan ölçüde ticarileşmekte, kapitalist ilişkiler bağlamında yeniden sosyalleşmektedir (Ercan, 1996).

- 7) Kutuplaşma:** Gelir veya refah dağılımında, nüfusun üst ve alt katmanlarının orta katmandan daha hızlı büyümesi, onu sıkıştırması ve nüfusun iki uç kısmı arasındaki sosyal farkların keskinleşmesidir (Castells, 2000).
- a) **Ekonomik kutuplaşma:** Yeni faaliyet alanları, az sayıda yüksek ücretli nitelikli işgücünü ve çok sayıda niteliksiz/düşük nitelikli işçiyi kapsayan kutuplaşmış bir gelir dağılımını egemen kılmıştır.
 - b) **Sosyal kutuplaşma:** Gelişmeler nitelikli işgücüne talebin artmasına, niteliksiz olanlara talebin ise azalmasına yol açar. Bu işsizliğin artması, kentsel yoksulluğun ve yoksunluğun çoğalması dolayısıyla kentsel mekânda sosyal ayrışmayla eş anlamlıdır.
 - c) **Mekânsal kutuplaşma:** Gelir ve eğitim düzeyi düşük ama kalabalık sınıfın bilgi teknolojileriyle arasındaki mesafenin artmasıyla, kutuplaşmanın toplumsal boyutu daha da derinleşir. Gecekondu veya varoş denilen yerler ile korunaklı siteler bu kutuplaşmayı, hatta sosyo-mekânsal ayrışmayı temsil etmektedir.

8) Kentler arasında ve kent mekânında eşitsizlik: Sınırların kaldırıldığı ekonomik bir sistemde rekabetin bir sonucu olarak kentler, kendilerini bu sistemde yeniden konumlandırmak zorunda kalmaktadır.

Kentler arasındaki ve kent mekânındaki eşitsizlik;

- a) Hizmet sektörünün avantajlı durumundan kaynaklanan **sektörel eşitsizlik**,
 - b) İşgücü piyasasındaki eşitsizlikten kaynaklanan **sosyal eşitsizlik**
 - c) Üst düzey hizmetlerin merkezileşmesinden kaynaklanan **mekânsal (coğrafi) eşitsizlik** olarak ayırt edilebilir.
- Dünya ölçeğinde bir yandan Kuzey-Güney arasında eşitsizlik artarken, diğer yandan dünyadaki kentler arasında ve bir kentteki topluluklar arasında da eşitsizlikler derinleşmektedir.
 - Kentler, ulusötesi bir ağsal sisteme bağlanma kapasiteleri arttıkça, küreselleşmekte ve diğer kentlerle aralarındaki eşitsizlik artmaktadır.
 - Küreselleşme, bu sisteme eklenemeyen kentleri/yerleşmeleri sistemden dışlamakta, kendi kaderiyle baş başa bırakmaktadır.
 - Sermaye, ulus-devlet içindeki kentleri ve kentlerin içini de farklılaştırmaktadır.

İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki yenilikler, kentsel mekanda bazı değişiklikler yaratır:

1. Alış-veriş mekanlarının etkilenmesi

AVM'lerin yaygınlaşması kent merkezindeki MİA'nın / Çarşının güç kaybetmesi

2. Alış-veriş alışkanlıklarının değişmesi

Sanal ortam aracılığıyla alışverişlerdeki artış

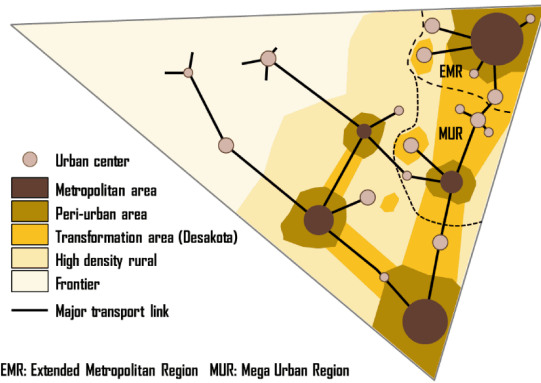
3. İş yapma biçimlerinin değişimiyle evlerin ofise, üretim birimine dönüşmesi

Merkezi İş Alanı-MİA'nın desantralizasyonu

4. Kentsel alan sınırlarının genişlemesi, metropolitenleşme, kent bölgelerin belirmesi

Kentsel saçaklanma, yeni ve farklı konut alanları, canlı emlak sektörü

- Küreselleşme olgusuyla birlikte karşılaşılan kavramlardan biri de kent bölgesidir.
- Küreselleşmeyi sosyo-mekânsal bir süreç haline getiren kent bölgenin **küresel kentten farkı bir bölgeyi içermesidir.**
- **Kent bölge**, tek bir kenti değil, içinde **çok sayıda yerleşmenin bulunduğu bir sistemi** ifade eder (Tekeli, 2005).
- Metropoliten kentten farklı olarak kent bölgelerde yer alan yerleşmeler **bir merkeze bağımlı olmayan, kendine yeterli bir yerleşme alanıdır.**
- Sanayi toplumunun metropoliten alanı, **ana kent** ile onun etrafında yer alan **merkeze bağımlı uzmanlaşmış sanayi uydu kentlerinden** oluşuyordu.
- Kent bölge ise; **bünyesindeki yerleşmelerle küresel ekonomiye entegre olmuş, çok merkezli bir yerleşme sistemi veya bir metropoliten merkezin çevresinde oluşan, etkileri üst üste çakışan bir kentler konurbasyonu ve birbirine yakın kentler ağıdır.**

- Küreselleşmenin kenti; bölünmüş, kolaj, katmanlı ve kutuplaşmış bir kenttir.
1. **Küreselleşmenin kenti bölünmüştür.** Kentin mekânında artık fiziksel sınırlar vardır. Kentin içinde ya da dışındaki korunaklı adacıklar, üst gelir gruplarının oturduğu, teknolojik donanım, güvenlik elemanları ve yüksek duvarlarla kenti böler.
 2. **Küreselleşmenin kenti kolajdır.** Post-modern nitelikli bu kent, farklılıklara saygı ilkesinden beslendiği için (*farklı*), parçaların rastgeleliği ile oluşmakta (*çok parçalı*), kentsel mekânda uyum ve bağlam kaygısı taşımaz (*uyumsuz*).
 3. **Küreselleşmenin kenti katmanlıdır.** Kent mekânı sessiz bir uzlaşma ile farklı kişiler tarafından aynı veya farklı amaçlarla kullanılır. Deniz kıyıları ve orman alanları hafta içi orta ve üst gelir gruplarının yürüyüş/spor amaçlı kullandıkları yerlerken; hafta sonları alt gelir gruplarının piknik yerlerine dönüşür.
 4. **Küreselleşmenin kenti kutuplaşmıştır.** Kent mekânında gettolar, soylulaştırılmış alanlar, korunaklı adacıklarla kendini ifade eden sosyo-ekonomik kutuplaşma, aynı zamanda mekânsal bir kutuplaşmaya yol açarak ikili yapıya yol açmakta ve zamanla bu yapıyı keskinleştirir.

- 1) Gettolar
- 2) Çöküntü alanları
- 3) Yeni kentsel mekânlar
- 4) Klonlanmış mekânlar
- 5) Soylulaştırılmış alanlar
- 6) Yeniden canlandırılan alanlar
- 7) Korunaklı adacıklar

- Gettolar kültürel, sosyal ve ekonomik dayanışmadan gelen güçlerini kaybetmiş, zorunlu ekonomik koşulların bir arada tuttuğu insanlara ait alanlardır.
- Gettolar toplumdan dışlanmış, tüm formel ve enformel ilişki ağlarının, iş ve konut piyasalarının dışında kalmış alanlardır.
- Toplum yaşantısından kopmuş ve içine kapalı bir yaşam alanı oluşturmuş getto, yeni kentsel yoksulların toplanma alanıdır.

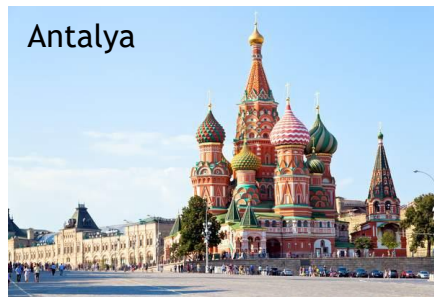
- Çöküntü alanları, kentlerin merkezlerindeki fiziksel yaşlanma ve kentsel fonksiyonların merkezden kaçışı, sermaye yatırımlarının kentin başka yerlerine veya başka kentlere hatta başka ülkelere yönelmesiyle çıkmıştır.
- Yoksulluk içinde yaşayan yüksek oranlı etnik azınlıklar, kadın ve çocuklar, evsizler, kalabalık bekar odalarında kalanlar, sokak satıcıları ve dilenciler yeni kentsel yoksulluğun kentlerdeki belirtileridir.
- Bu dayanıksız kesimler gettolarda, çöküntü alanlarında yaşamaktadır.

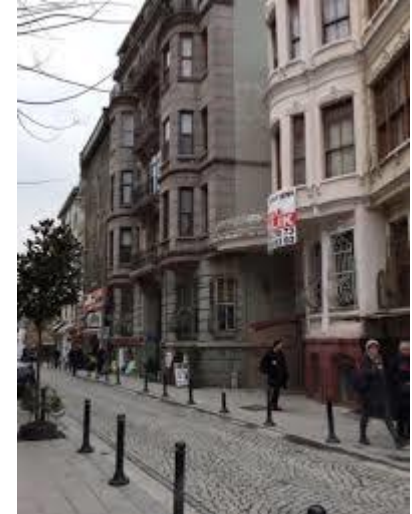
- Gökdelenler, büyük iş merkezleri gibi kapitalist ilişkilerin yoğunlaştığı yeni kentsel mekânlar, kentin birçok yerinin toplumsal işlevini yitirmesine, endüstrisizleşmesine, merkezden kaçışa ve işsizliğe neden olmaktadır.
- Kentler bu mekânlar sayesinde dünyanın başka bir köşesindeki kent parçaları ile aynılaşmaktadır.

- Küreselleşmenin etkilerinin gözleendiği kentler, gittikçe birbirlerine benzemektedir ve aralarındaki fark, sadece geçmişleridir.
- Mimarideki kolaj (kes-yapıştır) mantığı, küreselleşmenin kentini şekillendirmektedir.
- AVM'ler, turistik tesisler, temalı parklar, konut projeleri, "her yerde olma duygusu" veren klonlanmış mekânlar halini almıştır.
- Bir bütün olarak bu mekânlar, bize nerede olduğumuzu unutturacak kadar birbirine benzemektedir.
- AVM'lerin yaygınlaşması kent merkezindeki çarşının güç kaybetmesine yol açmaktadır.

- Soylulaştırma, kent merkezine yeniden ilgi duyulması; bunun orta-üst sınıfın konut tercihine yansması sonucunda kent merkezinin yenilenmesidir.
- Soylulaştırılan alanlar, sermayenin kent merkezini hedef alması ve fiyatların yükselmesiyle eski semt sakinlerinin oturdukları yerleri terk etmeye zorlayan ve yerlerine 1980'lerin neo-liberal politikalarıyla yeşeren orta-üst sınıfın gelmesiyle kendini gösteren bir sürecin ürünüdür.
- Soylulaştırma, kentsel konut piyasasındaki konut değeri döngüsüyle ilgilidir.
- Çengelköy, Niřantası vb.

- Süreç, genellikle mimarlar, sanatçılar gibi öncülerin kentin eski mahallelerindeki mimari değeri olan evleri satın alarak yenilemesi ve mülk değerini arttırmasını içerir.
- Yenileme çalışmalarıyla bu mekânlar, fiziksel olduğu kadar meknla bütünleşmiş insanların terk edişiyle yeni sosyo-kültürel özellikler kazanır.

- Endüstrisizleşmeyle kullanım dışı kalan alanların küresel sermayeye ve küresel kültüre pazarlanma sürecidir.
- Eski Silahtarağa Elektrik Santrali, Tophane-i Amire, İstanbul Modern gibi, İstanbul'daki bazı eski sanayi kuruluşu veya deponun yeni işlevlerle canlandırılması bu konuya örnek verilebilir.

- Üst gelir grubunun etrafı çevrili, korunan ve yalıtılmış oturma alanlarıdır. Kent merkezindeyse ofis ve ticari kullanımlarla bir arada yer alırlar.
- Yüksek gelir ve güce sahip olan kale sakinleri, çoğunlukla yeni bilgi ekonomisinin büyüyen sektörlerinde üst düzey yönetici ve profesyonellerden veya mirasa konmuş kişilerden oluşmaktadır.

- Kent merkezine yakın oturmak istemelerine rağmen, bu kişiler kent yaşamının çeşitli tehlikelerinden endişe etmektedir. Bu nedenle de oturma alanları yüksek duvarlarla çevrelenmiştir ve silahlı güvenlik görevlileri tarafından korunmaktadır.
- Korunma ve ayrıcalıklı yaşam, bu mekânların ortak özelliğidir.
- Ayrıcalıklı yaşam (mekânsal ayrıcalık); sosyal ve mekânsal birliğe karşılık gelen bir sosyal statü paylaşımı (zengin gettosu oluşumu) ve donanımlı bir konut yerleşim alanıyla temsil edilmektedir.

- Ercan, F. (1996). Kriz ve yeniden yapılanma sürecinde dünya kentleri ve uluslar arası kentler: İstanbul. *Toplum ve Bilim*, 71, 61-96.
- Özkan, E. (2005). Küreselleşme-yerelleşme diyalektiğinde “Olmayan Kent”. *Değişen ve Dönüşen Kent ve Bölge içinde*, (s. 275-293), 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, 8-10 Kasım 2004, Ankara.
- Tekeli, İ., (2005). Türkiye’de kent bölgeleri üzerine düşünmek. *Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge içinde* (s.73-89), 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu 8-10 Kasım 2004.
- Tekeli, İ., Türel, A., Eraydın, A., Berkman, G., Şengül, T., Babalık, E. (2006). *Yerleşme Bilimleri/Çalışmaları İçin Öngörüler*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları 14, Ankara.